

Zdenko Čepič

DRUGA SVETOVNA VOJNA, DRŽAVA, REVOLUCIJA IN VLOGA PRAVNIKOV

V času druge svetovne vojne je nastajala slovenska državnost. Oblikovalo jo je slovensko narodnoosvobodilno gibanje, isto pa je poskusila storiti tudi politična stran, ki je odkrito ali prikrito kolaborirala z okupatorjem oziroma se je v boju proti osvobodilnemu gibanju naslanjala nanj. Oblikovanje državnosti je bil bistven dosežek revolucije, ki jo je v času vojne izvedlo slovensko osvobodilno gibanje pod vodstvom Osvobodilne fronte. Po mnenju Maksa Šnuderla se je v času osvobodilne vojne izvajanje revolucije kazalo predvsem kot zamenjava oblasti, to je na področju sprememb pravnega reda, v obliki nove oblasti z novimi nosilci in v zamenjavi državnih organov in sistema državnega organizma, ne pa toliko na področju sprememb družbenega reda.²⁸⁶ Politični dosežki osvobodilnega boja – zamenjava oblasti – naj namreč sami po sebi še ne bi pomenili novega družbenega reda.

Bistvo revolucije je bila njena politična plat s poudarkom na spremembi pravnega reda. Šlo je za spremembo oblasti kot ene od prvin državnosti oziroma tistega, kar glede na Konvencijo iz Montevidea o pravicah in dolžnostih držav iz leta 1933 definira državo. Temeljni značilnosti, ki poleg elementa oblasti opredeljujeta državo, tj. stalno prebivalstvo in ozemlje, sta bili v veliki meri že

---

²⁸⁶ Šnuderl, Dve deklarativni normi naše ustave, str. 197. Primerjaj nekoliko drugačne poudarke o tem v predhodni razpravi.

dani. Glede ozemlja to sicer ni povsem veljalo, čeprav je treba poudariti, da je imelo osvobodilno gibanje glede ozemlja bodoče Slovenije jasen cilj. To je razvidno na primer iz članka »Gesla našega osvobodilnega boja« iz junija 1941.²⁸⁷ Namen osvobodilnega gibanja je bil namreč doseči tisto, kar je bil ozemeljski ideal t. i. Zedinjene Slovenije, to je združiti celotno slovensko etnično ozemlje v eno upravno enoto oziroma kar v državo. Tega osvobodilnemu gibanju sicer ni uspelo doseči niti v času vojne niti po njej, vendar pa je bila zaradi delovanja osvobodilnega gibanja proti okupatorju v veliki meri upoštevana njegova volja glede dela slovenskega etničnega ozemlja, ki ga je zaradi določbe londonskega pakta iz aprila 1915 od konca prve svetovne vojne zasedala Italija.

Osvobodilni boj, v katerem se je zgodil politični in po vojni posledično tudi družbeni obrat, sprememba oblasti in skladno s političnimi oziroma ideološkimi pogledi novih oblastnikov, komunistov, tudi sprememba družbenega stanja, je imel značaj vsenarodnega in vseljidskega boja proti okupatorjem. Bil pa je tudi boj za politične in družbene spremembe. Oboje je bilo neločljivo povezano. V boj so se vključili mnogi iz vseh t. i. družbenih stanov slovenske družbe razen tistih, ki so mu nasprotovali iz ideoloških razlogov, ker so bili vodilni organizatorji in voditelji osvobodilnega boja komunisti. V njem so brez zadržkov in razmisleka videli le »komunistično« revolucijo. Pristaši osvobodilnega boja so bili iz vseh mogočih poklicev oziroma poklicnih dejavnosti. Med njimi so bili tudi pravniki, med temi mnogi odvetniki: nekateri kot pristaši, podporniki, nekateri pa kot aktivni udeleženci. Slednji so imeli v osvobodilnem gibanju in njegovih dejavnostih posebno vlogo ter poseben pomen. Osvobodilnemu gibanju in njegovim političnim odločitvam so dajali posebno težo in so ga usmerjali tako, da je imel ustrezno pravno osnovo in ni bil le izraz političnih pogledov vodilne politične skupine v osvobodilnem gibanju. Vloga pravnikov v okviru osvobodilnega gibanja – večina jih je bila po poklicu odvetnikov – se je kazala v njihovem sodelovanju pri oblikovanju normativnega okvira. Prispevek odvetnikov v času vojne je bil pomemben predvsem pri oblikovanju slovenske državnosti kot zasnove za tisto državnost, ki je bila vzpostavljena po njej.

V različnih fazah vzpostavljanja slovenske državnosti med vojno pa je bila udeležba pravnikov s poudarkom na odvetnikih različna. Sprva je bila majhna ali bolje rečeno nikakršna, nato pa čedalje večja in pomembnejša, saj so se politiki, tj. tisti, ki so dejansko snovali slovensko državnost, zavedali, da je njeno oblikovanje tako pomembno, da morajo pri tem sodelovati pravni strokovnjaki. To pa so bili v prvi vrsti odvetniki, ki so se pridružili osvobodilnemu gibanju in so delovali v njegovem širšem vodstvu. Res je, da so bili brez možnosti odločanja, a

287 *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1* (dalje DLR 1), str. 42–43, dok 10.

po drugi strani so vendarle imeli možnost strokovnega delovanja za uresničitev enega od političnih ciljev osvobodilnega gibanja – to pa je bilo oblikovanje slovenske države, predvsem njene oblasti.

V prvem obdobju vojne, v letu 1941 pa do zgodnje pomladi 1942,²⁸⁸ pa tudi naslednjem, od spomladi 1942 pa do septembra 1943, oblikovanje slovenske državnosti v okviru slovenskega osvobodilnega gibanja, ki je bilo izraz narodne revolucije in vzpostavljanja slovenske narodne suverenosti, ni potekalo s strokovnim sodelovanjem pravnikov. Šlo je za politične odločitve, ki »strokovnosti« niso potrebovale, saj je šlo bolj ali manj za odloke, navodila, pravilnike, ki so urejali »tekoče« zadeve, s katerimi se je v svojem političnem in vojaškem de-

288 Periodizacija druge svetovne vojne v Sloveniji (mišljeno je celotno slovensko etnično ozemlje) je glede na dejavnost osvobodilnega gibanja zaradi različnih vidikov, političnih in vojaških, različna. Razlika med političnim in vojaškim delovanjem ni velika, kajti politično delovanje je vplivalo na vojaško, uspešnost ali neuspešnost le-tega pa je pogojevala politične odločitve. Glede vzpostavljanja slovenske državnosti lahko kot prvo obdobje, značilnost katerega bi lahko opisali kot stanje države v državi, štejeemo čas, ko je osvobodilno gibanje vzpostavilo svojo oblast (SNOO), ki so jo ljudje v veliki večini upoštevali oz. so njene odločitve sprejemali (npr. plačevanje narodnega davka, t. i. tišinske akcije). Za drugo obdobje lahko označimo čas od spomladi 1942 pa do izstopa Italije iz vojne na strani Osi v začetku septembra 1943. Težišče je bilo v tem obdobju na t. i. partizanski državi, ko je osvobodilno gibanje izvajalo »državno« oblast na osvobojenem ozemlju na Dolenjskem in Notranjskem, ko se je torej oblast nazorno kazala. Temu »državnemu« stanju je na področju oblikovanja državnosti sledilo mrtvilo, ki se je končalo z izstopom Italije iz vojne na strani Nemčije (kapitulacija Italije), ko je zato nastalo veliko ozemlje, ki ga je obvladovalo osvobodilno gibanje (partizanske enote). V teh pogojih je osvobodilno gibanje že poleti 1942 izvedlo načrtovano zborovanje predstavnikov organov njegove oblasti (t. i. ljudske oblasti), ki so na Zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju (1.–3. 10. 1943) izvolili predstavniško telo z zakonodajno funkcijo – »parlament«, Slovenski narodnoosvobodilni odbor, potrdili vse dotedanje vojne, politične in upravne ukrepe političnega vodstva osvobodilnega gibanja (IOOF) kot nujne in pravilne, razglasili OF za edinega zakonitega predstavnika slovenskega naroda ter s tem odrekli pravico jugoslovanski vladi oz. slovenskim predstavnikom v njej, da predstavljajo slovenski narod (izraz zamenjave oblasti oz. prevzema oblasti s strani NOG) ter razglasili slovenski narod za suverenega. To je bil prvi korak v oblikovanju slovenske državnosti, ki je bila vzpostavljena na zasedanju SNOO, izvoljenem na Kočevskem zboru, ko se je ta oblastni organ preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet (da se je na ta način tudi po imenu prilagodil ali izenačil z AVNOJem, ki je imel naziv svet/viječe). Svet je sprejel vrsto zakonskih predpisov (odlokov), ki so predstavljali izraz državne oblasti. Rečemo lahko, da je slovensko osvobodilno gibanje iz političnega vstopilo v državotvorno fazo. Pred koncem vojne, 5. 5. 1945, je bila imenovana tudi vlada kot izvršilni organ, kajti pred tem je imelo to funkcijo predsedstvo SNOS, ki je imelo hkrati med zasedanji SNOS tudi zakonodajno oblast. Od prve »partizanske države« leta 1942 pa do konca vojne so državnotvorno osvobodilnega gibanja predstavljali tudi uprava oz. upravna telesa. Leta 1942 je na osvobojenem ozemlju Narodnoosvobodilni svet deloval z 8 poverjeništvu (»ministrstvu«). Bil je imenovan, vendar pa svoje funkcije zaradi vojnega stanja – italijanske ofenzive – ni mogel opravljati. V »partizanski državi« jeseni 1943 je bila ustanovljena Upravna komisija za osvobojeno ozemlje z več resorji, po zasedanju SNOS pa so bili pri predsedstvu SNOS osnovani odseki kot upravni organi, tako da je osvobodilno gibanje slovensko ozemlje, ki ga je politično obvladovalo prek OF, prek organov civilne oblasti obvladovalo tudi upravno.

Na oblikovanje slovenske državnosti v okviru osvobodilnega gibanja je vplivalo oblikovanje nove jugoslovanske državnosti oz. vzpostavitev oblasti osvobodilnega gibanja na ravni celotne jugoslovanske države z AVNOJem konec novembra 1943, ko se je ta iz osrednjega političnega organa jugoslovanskega osvobodilnega gibanja preoblikoval v osrednji državni organ z zakonodajno funkcijo. S tem je bila izvedena zamenjava oblasti in začel se je proces prevzemanja oblasti iz rok jugoslovanske vlade (v begunstvu), ki je v očeh zaveznikov predstavljala jugoslovansko državo, v roke osvobodilnega gibanja oz. njegovega vodstva. Ta proces je potekal pod nadzorom zaveznikov, zlasti Velike Britanije. Bistven (dejansko nujen) dejavnik za oblikovanje slovenske državnosti je bila odločitev za oblikovanje jugoslovanske države kot federativne.

lovanju vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja soočalo glede na razmere. Strokovno delovanje ali sodelovanje pravnikov se v osvobodilnem gibanju v tem času, do septembra 1943, ko je sicer v njem ali zanj delovala vrsta odvetnikov, ni neposredno čutilo. Ko pa je vojna na slovenskem ozemlju dobila novo, nekoliko drugačno podobo glede oblikovanja bodočnosti, vključno z državnostjo, pa je politično vodstvo k sodelovanju pritegnilo pravnike zlasti pri oblikovanju pravnih odločitev, pomembnih tako za tekoče potrebe kot tudi za bodočnost. Do takrat vodstvo osvobodilnega gibanja njihove strokovne pomoči ni iskalo najbrž tudi zato, ker so odvetniki izhajali iz t. i. meščanstva. Živel so meščansko življenje z drugimi vrednotami, kot so bile na primer vrednote, ki jih je imelo delavstvo ali kmečko prebivalstvo in jim je komunistično vodstvo osvobodilnega gibanja dajalo prednost.

Pogled komunističnega jedra v vodstvu osvobodilnega gibanja na odvetnike, ki so se mu pridružili, in njegov odnos do njih je bil v veliki meri »razredno« opredeljen. Sprejemali so jih kot politične sopotnike, niso pa jim želeli dati posebnega položaja v osvobodilnem gibanju; niti strokovnega, kaj šele političnega. Poleg tega pa so odvetniki, ki so se vključili v osvobodilni boj bodisi aktivno bodisi pasivno s podporo ali vsaj ne z odkritim nasprotovanjem, pred vojno pripadali različnim t. i. meščanskim političnim strankam. Te so v komunistih in njihovi ideologiji povečini prej videle nasprotnike kot morebitne politične sodelavce. Pristaši osvobodilnega gibanja so praviloma postali ali pa mu vsaj niso aktivno nasprotovali predvsem tisti odvetniki, ki so pred vojno pripadali taboru z liberalno, naprednjaško, jugoslovansko nacionalistično usmeritvijo. Le malo odvetnikov, ki so bili za osvobodilni boj, je pripadalo klerikalni SLS.

Drugače je bilo z odvetniki na strani, ki je osvobodilnemu boju nasprotovala in se je odločila za t. i. čakanje na osvoboditev ali pa tudi za kolaboracijo z okupatorjem. To dvojje se je večkrat mešalo in se je v obnašanju in v odnosu do osvobodilnega gibanja kazalo enako. Med čakanjem na vrnitev starega – na vrnitev oblasti ali na oblast – so kolaborirali. Predvsem pa so bili ti odvetniki, ki so iz svetovnonazorskih in političnih razlogov nasprotovali osvobodilnemu boju, v drugačnem položaju, kot so bili njihovi stanovski in poklicni kolegi, ki so bili za osvobodilni boj. Med odvetniki nasprotniki osvobodilnega boja je bilo veliko takih, ki so bili bolj kot odvetniki politiki in so temu posvečali večjo pozornost kot svoji poklicni dejavnosti.

Med vodilnimi politiki protipartizanskega oziroma protirevolucionarnega tabora je bila vrsta odvetnikov, med katerimi so mnogi že pred vojno postali predvsem politiki. To je veljalo za vodilne politike katoliškega političnega tabora med drugo svetovno vojno. Uradno so bili sicer odvetniki, njihova dejavnost in zavzetost pa sta bili namenjena politiki. Tako je bil odvetnik ban Marko Natlačen,

pa minister v jugoslovanski vladi Miha Krek ali na primer poslanec Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije na listi režimske JRZ Albin Šmajd. Šmajd je bil v času vojne celo gonilna sila slovenskega protirevolucionarnega tabora, ki je bil med organizatorji slovenskega kolaboracionističnega domobranstva in vodilni v Narodnem odboru kot zametku slovenske »državne« oblasti meščanske politike za čas po koncu vojne. Odvetnik je bil tudi Marjan Zajec, ob Šmajdu tudi tajnik Narodnega odbora in ena njegovih gonilnih sil, ki pa je pripadal liberalnemu taboru in je bil že pred vojno v politiki kot tajnik banovinskega odbora JNS. V svojem delovanju proti osvobodilnemu gibanju, večkrat zakritem, saj so se zavedali nevarnosti odkrite kolaboracije z okupatorjem, so ti odvetniki nastopali predvsem kot politiki in ne kot pravniki.

Razlika med odvetniki privrženci odpora, ki so delovali v OF, in tistimi, ki so odporu in OF nasprotovali (zaradi vloge komunistov v njej), je bila v tem, da so bili prvi sopotniki politike OF in v tej organizaciji slovenskega odpora niso zasedali vodilnih političnih funkcij, medtem ko so bili njihovi stanovski kolegi v svojem političnem »taboru«, nasprotnemu odporu in OF, tvorcji politike tega »tabora«. V njem so bili vodilni. Nastopali so kot politiki. To velja za vodilne iz t. i. klerikalnega tabora, kjer je, ko je vojna dosegla Jugoslavijo, vodilno vlogo v domovini sprva igral Marko Natlačen, iz tujine je kot član jugoslovanske vlade v begunstvu v slovensko politiko posegal Miha Krek, ob prelomnih procesih v času vojne pa je niti vlekel Albin Šmajd, če naj navedem le tiste odvetnike iz vrst SLS, ki so v precejšnji meri oblikovali slovensko politiko t. i. meščanskega tabora med drugo svetovno vojno.

Na strani odporniškega, osvobodilnega gibanja je bila vrsta odvetnikov, ki so boj proti okupatorjem podpirali in se ga udeležili ne glede na to, da se je ta kazal tudi kot boj za družbene in politične spremembe in se to ni povsem skladalo z njihovim dotedanjim, predvojnim političnim prepričanjem. V osvobodilnem boju so aktivno sodelovali temu navkljub. Intenzivnost njihovega delovanja v boju proti okupatorjem in za nove družbene odnose pa je bila odvisna od tega, koliko so jim vodilni v osvobodilnem gibanju oziroma OF, dejansko pa komunistično vodstvo, to dopuščali oziroma so jih kot pravnike pritegnili k sodelovanju. Šlo je v prvi vrsti za strokovno in manj za politično sodelovanje. Med temi pravniki sta bila odvetnika Makso Šnuderl in Lado Vavpetič, ki sta bila tudi »politika« OF, saj je vsak od njiju v Vrhovnem plenumu OF zastopal eno od skupin, ki so tvorile politično in svetovnonazorsko pluralnost OF.

Dr. Makso Šnuderl, predsednik KUZOP, oktobra 1944 na Bazi 80a
(Fototeka MNZS)

Dr. Lado Vavpetič, odvetnik iz Ljubljane, predstavnik Kmečko delavske stranke v Vrhovnem plenumu OF; zadaj Edvard Kocbek, Boris Kidrič, Zoran Polič
(Fototeka MNZS)

Makso Šnuderl je zastopal t. i. štajerske begunce, tiste, ki so prebežali z od Nemcev okupiranega ozemlja slovenske Štajerske v italijansko Ljubljansko pokrajino. To je bila skupina, ki je bila sama po sebi zelo svetovnonazorsko oziroma politično različna, a jo je združevala podpora odporu okupatorjem. Šnuderl sam je izhajal iz »nacionalističnega«, tj. liberalnega tabora in se je neposredno pred začetkom vojne angažiral za ponovno aktiviranje Samostojne demokratične stranke v Dravski banovini.²⁸⁹ Lado Vavpetič je v Vrhovnem plenumu predstavljal Kmečko delavsko stranko, t. i. kmetijce. Kot člana najvišjega organa OF sta bila pritegnjena k sodelovanju pri oblikovanju besedil sklepov Zbora odposlancev slovenskega naroda, t. i. Kočevskega zbora. Sklepom, ki jih je najbrž oblikoval Kidrič, sta dala pravni značaj – bila sta »prevajalca« iz političnega v pravni jezik. Šnuderl je o tem delu v dnevnik zapisal: »Neke stvari smo popravili, tudi boljše stilizirali.«²⁹⁰

Poleg Šnuderla in Vavpetiča so dobili določene funkcije v organih oziroma ustanovah osvobodilnega gibanja – te sicer niso bile neposredno politične – še drugi odvetniki, ki so se jeseni 1943 pridružili osvobodilnemu gibanju »na terenu«, na primer Lojze Ude. Ude je bil do nekaterih potez osvobodilnega gibanja

289 Šnuderl, *Dnevnik 1*, str. 30.

290 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 36.

zelo kritičen, predvsem je bil kritičen do komunistov. Očital jim je njihovo stališče glede sporazuma med Molotovim in Ribbentropom avgusta 1939, menil pa je tudi, da so soodgovorni za državljansko vojno. Ob kapitulaciji Italije je poskusil doseči spravo oziroma premirje med osvobodilnim gibanjem in njegovimi domačimi nasprotniki, tj. med OF in Slovensko zavezo, vendar je bil pri tem neuspešen. Lojze Ude je bil član Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS, pa tudi njegov tajnik, po odhodu direktorja Frana Zwitterja pa je postal vršilec dolžnosti direktorja. Tako kot Igor Rosina je postal tudi član Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, septembra 1944 pa predsednik Verske komisije pri SNOS.

Odvetnik Darko Černej je v Vrhovnem plenumu OF zastopal Samostojno demokratsko stranko. Pred tem je bil ob napadu na Jugoslavijo »vpoklican« v Narodni svet, ki ga je oblikoval ban Natlačen kot nadstrankarski organ, da je »prevzel odgovornost« za Natlačeno politiko v odnosu do napadalcev na jugoslovansko državo in njegov odnos do te države, ki jo je na slovenskem ozemlju kot ban predstavljal. Černej je bil tisti, ki je Narodnem svetu predlagal, da bi v njem sodelovali tudi predstavniki KPS, kar pa je bilo odklonjeno z argumentom, da to ni legalna politična stranka. Nato se je trudil, da bi »mlado JNS« pripravil do sodelovanja z OF. Do kapitulacije Italije je v Ljubljani deloval kot odvetnik, nato pa je bil do marca 1944 v »partizanski državi« najprej pravni referent v upravni komisiji za osvobojeno slovensko ozemlje, nato pa do jeseni 1944 načelnik odseka za izgradnjo oblasti pri predsedstvu SNOS in nato pri NKOJ. Vse te njegove funkcije oziroma natančneje delovna mesta so bila tako ozko povezana z njegovo pravniško izobrazbo.

Predvojni odvetnik, ki se je pridružil osvobodilnemu gibanju in je zanj kot pravnik opravljal strokovna dela, ki pa so to raven presejala, saj je bil tudi med predlagatelji političnih rešitev in usmeritev, je bil Milan Lemež, »veteran« komunističnega gibanja na Slovenskem. Bil je eden od ustanoviteljev komunistične stranke leta 1919, nato je bil kot poslanec KPJ izvoljen v ustavodajno skupščino Kraljevine SHS, leta 1921 pa je s političnim delovanjem prenehal. Od leta 1944 je bil član Študijske komisije pri SNOS in predsednik oddelka za združništvo. V tej funkciji je napisal obsežen elaborat, dejansko predlog o organiziranju združništva v novih političnih razmerah, pri čemer se je naslonil na tradicijo združništva na Slovenskem.

Formalno in v oblastnopolitičnem smislu je bil na najvišjem položaju v vodstvu osvobodilnega gibanja odvetnik Marjan Breclj. Svetovnonazorsko oziroma politično je pripadal krščanskim socialistom. V delovanje OF se je vključil že leta 1941, bil je član poveljstva slovenskih partizanskih čet in sodeloval pri organiziranju partizanskih enot in narodne zaščite ter kot aktivist OF med kr-

ščanskimi socialisti. V delovanje vodstva osvobodilnega gibanja je bil vključen v začetku leta 1943, v času razčiščevanj glede medsebojnih odnosov med ustanovnimi skupinami OF, kar se je izrazilo v t. i. Dolomitski izjavi. Aprila je postal organizacijski sekretar IOOF, kar je ostal vse do konca vojne (formalno je skliceval sestanke tega organa in pisal njegove zapisnike). Pri nastajanju slovenske državnosti v okviru osvobodilnega gibanja je imel pomembno vlogo, saj je bil med najtesnejšimi sodelavci Borisa Kidriča in je kot član predsedstva SNOS – to je imelo od črnomeljskega zasedanja naprej tako zakonodajno kot izvršilno oblastno funkcijo –, usklajeval delo njegovih odsekov, komisij in zavodov, torej organov, ki so predstavljali novo slovensko državo oziroma so bili izraz njene upravne oblasti.

Med odvetniki, ki so se pridružili osvobodilnemu gibanju in ki so bili že pred vojno člani komunistične stranke, je bil tudi Joža Vilfan. Bil je sin Josipa Wilfana, tržaškega odvetnika in slovenskega politika, ki se je boril za slovenske narodnostne pravice in bil v letih 1921 in 1924 izvoljen v italijanski parlament. Joža Vilfan je jeseni 1943 kot »primorski kader« postal eden vodilnih pripadnikov osvobodilnega gibanja v slovenskem Primorju, najprej kot predsednik Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo in nato kot sekretar Pokrajinskega NOO, organa, ki je predstavljal slovensko osvobodilno gibanje in slovensko državo na slovenskem ozemlju, ki je sicer pripadalo Kraljevini Italiji.

Med pravniki oziroma odvetniki, ki so bili v osvobodilnem gibanju blizu njegovega vodstva – Breclj je bil v samem njegovem vrhu in je v določeni meri, v sozvočju s Kidričem, ustvarjal njegovo politiko – komunistov, razen Joža Wilfana, ki je bil član KPJ od leta 1934, ni bilo. Maja 1943 je bil Breclj sicer sprejet v KPS, a je bil med odvetniki edini, ki je v času vojne postal član Partije. Drugi so ostali strankarsko »nevezani«, a so z novo oblastjo, v kateri so imeli komunisti prevladujočo besedo, sodelovali na strokovnem, pravnem področju z velikim zaupanjem – vendar tudi pod določeno mero nadzora.

V osvobodilnem gibanju je delovalo še večje število drugih predvojnih odvetnikov. Opravljali so večinoma organizacijska dela v organih ljudske oblasti, še zlasti pa na sodiščih, tako vojaških kot civilnih, potem ko se je jeseni 1944 v okviru osvobodilnega gibanja vzpostavilo civilno sodstvo. »Kar nas ni partijcev, vsi čutimo dolžnost sodelovati zaradi nacionalne osvoboditve slovenskega naroda, ker je pot skupna«, je svojo misel o sodelovanju v osvobodilnem gibanju, ki je imelo jasno politično usmeritev, v svoj dnevnik zapisal Makso Šnuderl.²⁹¹ Misel je mogoče razumeti kot skupni razlog odvetnikov nepartijcev, da so se osvobodilnem gibanju pridružili in v njem aktivno strokovno sodelovali.

291 Prav tam, str. 33.

Med odvetnike, ki so v osvobodilnem gibanju opravljali strokovno pravniško delo, je sodil tudi Igor Rosina. Pred vojno je bil politično dejaven v Slovenki kmetijski stranki, zlasti v okviru Zveze kmetijskih fantov in deklet. Kot mnogi odvetniki je bil tudi član Sokola. Med slednjimi najdemo tudi Maksa Šnuderla, s katerim sta sokolsko drugovala. Zakaj Rosina v času vojne za osvobodilno gibanje ni bil dovolj sprejemljiv in so nanj očitno gledali sumničavo, če ne kar sovražno, je težko vedeti. Mogoče je ugibati, sklepati. Mogoč razlog je bila neka zamera s strani komunistične partije, saj je bila stranka, v kateri je deloval Rosina, blizu Jugoslovanski nacionalni stranki. Ta je bila od uvedbe kraljeve osebne diktature pa do poletja 1935 v Kraljevini Jugoslaviji vladajoča, t. i. režimska stranka z odločno unitaristično usmeritvijo in tudi nedemokratskim načinom delovanja. Poleg tega pa je Rosina na komunizem gledal odklonilno kot na nekaj nedemokratskega, kar je tudi jasno izražal. Njegovo politično delovanje v Zvezi kmečkih fantov in deklet, ki je bila najštevilčnejša skupina v OF, mu očitno ni nič koristilo in v osvobodilnem gibanju, ko se je letemu jeseni 1943 pridružil na »terenu«, so ga sprejeli dokaj sumničavo. To je Rosina očitno čutil, hkrati pa je pri njem verjetno prevladal tudi »prirojeni« odpor do komunistov in komunizma. To je mogoče razbrati iz okoliščin, ko sta na začetku oktobra 1943 z ženo prišla na ozemlje takratne »partizanske države« in mu je Šnuderl razložil situacijo, kakršna naj bi bila v »partizanski državi«. Kot Šnuderl pravi v svojem dnevniku, ga je glede strahu pred komunisti pomiril.²⁹²

Dejstvo pa je tudi, da še niso razjasnjeni vzroki, zakaj ga Šnuderl kot predsednik Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev, ko je iskal člane komisije zlasti med pravniki in kolegi odvetniki, ki so bili takrat v Beli krajini v »partizanski državi«, spomladi 1944 ni mogel ali smel sprejeti za člana tega organa. Za to Šnuderl, ki je Rosino za člana te komisije predlagal, ni dobil pristanka od »zgoraj«. V dnevnik je zapisal le, da Rosina »ne more priti v našo komisijo«.²⁹³ Zakaj je bila odločitev predsedstva SNOS takšna, je mogoče le ugibati. Vsekakor je do Igorja Rosine nekdo gojil veliko politično zamero. Šnuderl je 16. maja 1944 v dnevnik zapisal: »Pri Mihi B. [Marijan Breclj = Miha Borštnik, sekretar Predsedstva SNOS in IOOF] smo se zelo udarili zaradi dr. Rosine. Vehementen nasprotnik je Fajfar [Tone, krščanski socialist], ki je smatral, da je to dezertar, tudi Vidmar je proti, Peter [Boris Kidrič] pa je kar molčal. Ne vem, kaj bodo storili z njim.«²⁹⁴ Očitki na račun Igorja Rosine so bili zelo resni, zakaj so bili takšni, pa ni jasno. Čez dva meseca in pol sta Kidrič in Breclj vendarle pristala, da Rosina lahko postane član Komisije za ugotavljanje zloči-

292 Prav tam, str. 48.

293 Prav tam, str. 210.

294 Prav tam, str. 224.

V partizanih na Menini planini v zimski ofenzivi 1944
(Družinski arhiv Andreja Rosine. Posnel: Stane Lenardič – Žan)

nov okupatorja in njegovih pomagačev, in tako je Rosina h Komisiji prišel 4. avgusta 1944.²⁹⁵ V Komisiji so imeli nekaj dni kasneje z Rosino razpravo, zakaj je v osvobodilnem gibanju, saj je trdil, da je bil vanj mobiliziran in da je v njem zato, »ker hoče biti čist pred ženo in otroki.«²⁹⁶ Rosina se nikakor ni mogel ali hotel ukloniti in je očitno izražal svoje poglede, na primer glede demokracije, tako, da sta se v »strašni debati« o tej temi »udarila« s Fedorjem Koširjem, predvojnim sodnikom in sočlanom Komisije.²⁹⁷ Po koncu vojne, konec maja 1945, pa je Šnuderl z nekakšnim olajšanjem v dnevnik zapisal, da »vse vesti, da se je [Rosina] iz strahu pred komunisti ustrelil, so neresnične.«²⁹⁸

Makso Šnuderl, ki je bil med predvojnimi odvetniki poleg Vavpetiča v vojnem času s strani vodstva osvobodilnega gibanja, torej predvsem komunistov, v njem najbolj upoštevan, je v svojem dnevniku tudi sam izražal določen zadržek glede komunistov. Motilo ga je predvsem, da so o vsem odločali sami, priznaval pa jim je sposobnost vodenja in se je s tem, da so imeli glavno besedo tudi glede prihodnosti, bolj ali manj sprijaznil. Njegov predvojni prijatelj in sokolski brat Igor Rosina pa je bil tako kot pred vojno do komunistov in komunizma bolj zadržan. Ni jim zaupal in je pred njimi izražal strah.

Igor Rosina je bil med odvetniki, ki so se iz domoljubnih razlogov prostovoljno pridružili osvobodilnemu gibanju (sam je sicer trdil, da je bil mobilizi-

²⁹⁵ Prav tam, str. 266, 269.

²⁹⁶ Prav tam, str. 273.

²⁹⁷ Prav tam, str. 288.

²⁹⁸ Prav tam, str. 407.

ran, torej domala prisiljen v ta korak), do političnega cilja osvobodilnega gibanja najbolj kritično nastrojen. V demokracijo, kakršna naj bi bila vzpostavljena, pač ni verjel. Šnuderl, njegov predvojni prijatelj, je v začetku novembra 1945, v času volilne kampanje za volitve v ustavodajno skupščino, v zapisu v dnevnik Rosino označil kot starega zanesenjaka »za neke fiktivne človečanske pravice«, ki za realnost v politiki nima občutka.²⁹⁹ Takšna značajska drža se mu je očitno maščevala, saj mu je politična oblast kasneje preprečila delovanje v odvetniškem poklicu.

V svoj predvojni poklic se na lastno željo niso vrnili mnogi drugi odvetniki, ki so v času vojne delovali v osvobodilnem gibanju in tudi pri vzpostavljanju slovenske državnosti. Ostali so v politiki. Šnuderl in Vavpetič, ki sta bila zelo aktivna pri piljenju ključnih zakonskih aktov za vzpostavitev slovenske državnosti po pravni plati, pa sta postala profesorja na Pravni fakulteti ljubljanske univerze.

* * *

K oblikovanju temeljnih aktov sta bila Makso Šnuderl in Lado Vavpetič pritegnjena v glavnem na željo Borisa Kidriča jeseni 1943, ko sta iz Ljubljane, kjer sta preživela prvo, tj. italijansko obdobje okupacije, oba prešla na ozemlje »partizanske države«. Tako sta s svojim pravniškim znanjem sodelovala v drugem in tretjem dejanju oblikovanja slovenske države in njene oblasti, medtem ko v prvem ne.

V prvem koraku pri vzpostavljanju slovenske državnosti v času druge svetovne vojne je šlo bolj ali manj za politične odločitve ožjega vodstva OF, tj. Izvršnega odbora, v katerem je imel odločilno besedo Boris Kidrič. O pravnih vidikih takrat niso razmišljali. Vrhovni plenum OF, ki se je sestel 16. septembra 1941 – to je bil tretji sestanek tega vrhovnega organa OF –, je sprejel tisto, kar je ožje vodstvo OF predlagalo. Koliko je bilo o tem razprave prisotnih, med katerimi so bili tudi pravniki oziroma odvetniki – Makso Šnuderl je, na primer, je zastopal t. i. štajerske begunce –, ali koliko so ti odloke, ki so jih sprejeli, »stilizirali«, ni znano. Šnuderl je o tem srečanju vodilnih v OF zaradi konspiracije v svoj dnevnik pisal zelo enigmatično, povrh vsega pa je dnevnik zapisoval s stenografijo in ni nič komentiral ali pojasnjeval.³⁰⁰ Sklepamo lahko, da posebne pravniške strokovne razprave o predlaganih in sprejetih odlokih ni bilo. Tudi kdo jih je oblikoval, ni znano. Znano pa je, kdo jih je sprejel, pa tudi, da so se »prijeli« in da so pomenili osnovo za stanje, ki ga je Kidrič nekaj mesecev kasneje označil z besedami »država v državi«.

299 Prav tam, str. 472.

300 »Predvčerajšnjim (16. 9.) sem si ogledal rimski zid. Srečal Josipa V. Firmo je spremenil, pravil o finančah in kaznih. 15 mesecev že skupaj, še dva bo.« – Šnuderl, *Dnevnik 1*, str. 174.

V prvem dejanju nastajanja slovenske države v času druge svetovne vojne, potekalo je sredi septembra 1941, se je Vrhovni plenum OF – tega so sestavljali predstavniki vseh skupin, ki so sprejele OF kot organizacijo odpora in oboroženi odpor kot način za doseg narodove svobode, tedaj jih je bilo petnajst – prelevil iz političnega v oblastni organ Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO). Oblikovanje SNOO je bilo v vodstvu OF razumljeno kot »prvi korak k uspostavitvi slovenske narodne suverenosti«. ³⁰¹ Tako kot je bila Osvobodilna fronta kot organizacija za povezovanje in vodenje odpora posebnost v okviru jugoslovanskega odporništv, je bila posebnost tudi SNOO kot oblastni organ. To pri jugoslovanskem vodstvu odpora oziroma osvobodilnega gibanja seveda ni vzbudilo pretiranega navdušenja. Lahko bi rekli, da je vzbujalo kritičnost, saj je bil SNOO s strani osrednjega vodstva osvobodilnega gibanja označen kot »operetni organ«, ki je prehitel dogajanje in namen osvobodilnega gibanja. Odloki, ki jih je sprejel – dva o finančnih zadevah in t. i. zaščitni odlok, ki je bil sprejet z namenom zaščite »slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev« pred »narodnimi izdajalci« –, so imeli veliko »izvrševalno« moč. To velja tako za tista dva o finančnih zadevah, natančneje o narodnem davku in o posojilu svobode, kar je bilo s strani večine prebivalstva – sprva zlasti v Ljubljani, kjer je bilo takrat središče slovenskega odporništv – sprejeto kot »državljska« obveza in izraz pripadnosti odporu in OF, kot tudi za »zaščitni« odlok, ki je dooločal smrtno kazen za tiste, ki so sodelovali z okupatorskimi oblastmi na različne načine, zlasti kot ovaduhi. SNOO je s tem prevzel vlogo kaznovalne oblasti, ki jo je izvajala Varnostnoobveščevalna služba.

SNOO je bil zametek vrhovnega organa oblasti v Sloveniji, ki je pozneje (oktobra 1943) na Kočevskem zboru dobil zakonodajno in izvršilno oblast in se je na svojem zasedanju v Črnomlju kot Slovenski narodnoosvobodilni svet spremenil v pravo ljudsko skupščino. ³⁰² Takrat je narodnoosvobodilno gibanje tudi formalno prešlo iz političnega v državotvorno gibanje, s čimer je bil proces revolucionarnega spreminjanja oblasti v osvobodilnem boju, začet z ustanovitvijo SNOO septembra 1941, v resnici zaključen.

Drugo dejanje ali drugi korak v oblikovanju slovenske države, za kar lahko označimo Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju od 1. do 3. oktobra 1943 (zato tudi Kočevski zbor), je že potekal s strokovnim sodelovanjem pravnikov. Boris Kidrič je dal Maksu Šnuderlu in Ladu Vavpetiču v pregled oblikovane predloge sklepov, ki naj bi jih zborovanje sprejelo. Šnuderl in Vavpetič sta političnemu tekstu dejansko dala še pravno noto, kolikor je bila ta potrebna glede na dejstvo, da namen Kočevskega zbora in njegovih sklepov ni

³⁰¹ DLR I, str. 124, dok. 46.

³⁰² Šnuderl, Pomen plenuma OF, str. 220.

Baraka Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte na Bazi 20, na Kočevskem rogu, kjer je v nekaj taborih, imenovali so jih baze, delovalo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja. Najpomembnejša je bila Baza 20, kjer je bil sedež vodstva KPS in OF. Bazo 20 so zgradili v prvi polovici leta 1943, v njej pa so se naselili vodstveni organi osvobodilnega gibanja po prihodu iz Polhograjskega hribovja aprila 1943. Leta 1944 je bilo na Bazi 20 26 barak. (Fototeka MNZS)

bila državotvornost v popolnosti, pač pa slovenskemu osvobodilnemu gibanju dati elemente oblasti.

Med pripravami na Kočevski zbor so Šnuderl, Vavpetič in Josip Rus, sicer član IOOF, pripravili osnutek za osnovni zakon o najvišji ljudski oblasti na osvobojenem ozemlju. To je bilo takrat v Sloveniji zelo veliko, saj je obsegalo doma celotno ozemlje, ki ga je na slovenskem etničnem ozemlju imela Kraljevina Italija (razen prometnic in železniških prog, zlasti proge Ljubljana–Trst, ki so jih še pred kapitulacijo Italije zasedli Nemci). Svoje delo so predali IOOF, ki pa takšnega osnovnega zakona »ustavnega značaja«, kot je ta osnutek označil Šnuderl, niso želeli sprejeti, češ da ni potreben, ker da Slovenija še ni država.

Šnuderl in Vavpetič se s tem stališčem, ki ga je sprejel IOOF, nista strinjala,³⁰³ a odločati o tem, čeprav sta bila člana Vrhovnega plenuma OF, nista mogla.

303 Šnuderl, *Dnevnik 2*, str. 32.

Vrhovni plenum se je sicer sestajal, udeleževali so se ga tisti člani, ki so bili »zunaj«, to je izven Ljubljane, vendar ni odločal o političnih zadevah, saj je bilo to v pristojnosti Izvršnega odbora ali kar Borisa Kidriča in še koga iz vrha KPS. Tako je poskus pravnikov pristašev osvobodilnega gibanja, ki so bili v njegovem širšem vodstvu, da prispevajo k oblikovanju slovenske državnosti enega njenih bistvenih kazalnikov, to je oblast, propadel. Vprašanje oblasti je bilo prej ko slej v domeni komunistov, kar je bil najbrž razlog, da IOOF predloga pravnikov ni sprejel. Šlo je vendar za politično področje, ne pa za pravno, je bil verjetno tisti pravi argument, zakaj v IOOF predloga glede oblasti, ki so ga pripravili trije pravniki, dva odvetnika in sodnik, niso sprejeli.

Šnuderl in Vavpetič sta bila prepričana, da bosta lahko, ko bosta v neposrednem stiku z vodstvom osvobodilnega gibanja, le-to opozorila na nekatere stvari, za katere sta menila, da za osvobodilno gibanje niso dobre. Prepričana sta bila, da bo njuna »pomoč« vodstvu osvobodilnega gibanja dobrodošla. Ko sta bila fizično blizu vodstva osvobodilnega gibanja, pa sta spoznala, da pri Kidriču oziroma v vodstvu KPS »ni pravega zaupanja do nas. Potrebna so naša imena in pomoč.«³⁰⁴ Ko je strnil vtise o Kočevskem zboru, ki je kljub zadržkom vodstva glede oblasti kot enega bistvenih izrazov državnosti pomenil prelomnico v oblikovanju slovenske države, je Šnuderl o odnosu KPS do nepartijcev zapisal: »CK je skupaj in vodi vso stvar. Mi smo bolj medvedi, ki nas vodijo po svetu. Vse delo in iniciativo ima KP, ki pa tudi ne pusti nikogar zraven.«³⁰⁵

Čeprav komunisti nekomunistov Šnuderla in Vavpetiča ter njihovih predlogov glede oblasti niso upoštevali, pa so jima zaupali nalogo, da organizirata zborovanje pravnikov, ki so se vključili v osvobodilno gibanje. Pripravita naj pravniški kongres, na katerem naj bi govorili o vlogi pravnikov in prava pri oblikovanju slovenske države kot bistvenem izrazu politične revolucije, ki jo je izvajalo osvobodilno gibanje. Pravnikom, oziroma dejstvu, da se jih je mnogo vključilo v odpor in osvobodilni boj, je vodstvo osvobodilnega gibanja dajalo velik pomen.

Srečanje oziroma zborovanje pravnikov je potekalo 10. in 11. oktobra 1943 v Suhorju in Metliki, udeležilo pa se ga je 85 pravnikov, ki so bili takrat na osvojenem ozemlju. Poročila oziroma referate so imeli odvetniki Lado Vavpetič (Slovenski pravniki in naša doba), Makso Šnuderl (O graditvi slovenske ljudske oblasti), Darko Černej, predstavnik Samostojne demokratske stranke v Vrhovnem plenumu OF in član SNOO, izvoljen na Kočevskem zboru (O državnem značaju narodnoosvobodilnega gibanja), Lojze Ude (O aktualnih poglavjih iz mednarodnega prava), člana IOOF sodnik Josip Rus (O demokratičnem sodstvu) in sodni pripravnik Zoran Polič (O razvoju sodstva v NOB) ter Vito

304 Prav tam, str. 33.

305 Prav tam, str. 37.

Kraigher, pred vojno odvetniški pripravnik (tudi pri Vavpetiču), v času zborovanja pravnikov pa načelnik obveščevalnega oddelka GŠ NOV in POS (O boju proti peti koloni in pravnih oblikah tega boja). Zborovanje pravnikov in tam razglašena stališča glede oblasti, države, sodstva, so razjasnila stališča pravnikov do teh vprašanj, ki se jih je Kočevski zbor sicer dotaknil, a je pri tem ostal bolj ali manj na politični ravni.

V tretjem dejanju vzpostavljanja slovenske države, ki se je odvijalo na prvem zasedanju na kočevskem zborovanju izvoljenega slovenskega predstavniškega organa v Črnomlju 19. in 20. februarja 1944, je bila vloga pravnikov Šnuderla in Vavpetiča dokaj velika. Ni pa bila odločilna, saj je šlo pri odlokih, ki jih je to zasedanje »parlamenta« sprejelo, za politične odločitve, vezane na sklepe zasedanja Protifašističnega sveta ljudske osvoboditve Jugoslavije, znanega kot AVNOJ. Vseeno pa sta imela možnost v precejšnji meri prispevati k pravni formulaciji odločitev, ki so bile v svojem bistvu politične. Tri dni pred zasedanjem jima je tajnik IOOF Marjan Breclj »dal v izdelavo« sklepe in odloke, ki so bili nato sprejeti na zasedanju SNOO/SNOS. Dela sta se lotila takoj in Šnuderl je dan zatem v dnevnik zapisal: »Dela čez glavo in ne vem, kako bova gotova do jutri«. ³⁰⁶ Oblikovala sta vse odloke, ki jih je sprejelo zasedanje SNOS. Do zapleta pa je v nadaljevanju prišlo pri *Izjavi SNOS o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva*, ³⁰⁷ kot se je glasil naslov akta, ki ga je sprejel SNOS.

Zapletlo se je okoli vprašanja državljskih pravic, tj. vprašanja demokracije in pravic državljana. »Državljan« je bil spremenjen v »slovensko ljudstvo«, s čimer so bile posamezniku – državljanu –, ki sta ga v svojem predlogu formulacije sklepa postavila v ospredje Šnuderl in Vavpetič – pravice odvzete in bile prenesene na »slovensko ljudstvo«. S tem bi si to samo jamčilo pravice, posamezniku, članu skupnosti, pa jih ne bi nihče. Zaradi tega je Šnuderl Kidriču, ki je »popravku« botroval, napisal pismo. Šnuderl je svoje mnenje o nujnosti upoštevanja pravic državljana utemeljil s tem, da takšna izjava, ki ne upošteva pravic in dolžnosti državljana, »izgubi ves oni visoki pomen, ki smo ji ga dali«. V nadaljevanju je pojasnjeval Kidriču, da »ljudstvo ne more imeti svobode vesti, veroizpovedi, nedotakljivosti osebnosti in stanovanja, pravice do dela in starostne oskrbe«, ampak da ima to lahko le posameznik, pripadnik slovenskega ljudstva. Pri tem pa je bila za »državljana« predvidena le dolžnost obrambe domovine. Poleg tega je Šnuderl opozoril, da »slovensko ljudstvo« v primeru izdaje ne more izgubiti državljskih pravic, ker te lahko izgubi le posameznik, državljan. Kidrič, ki se je glede Šnuderlovih argumentov posvetoval s Kardeljem, je vztrajal na svoji odločitvi glede »slovenskega ljudstva«, kar je Šnuderl v dnevniku komentiral: »Mislim, da

306 Prav tam, str. 155.

307 DLR I, str. 136, dok. 107.

je to polomija.«³⁰⁸ Svojega pravniškega prispevka Šnuderl tako ni uspel obraniti pred politično logiko, ki je enostavno zmagala nad pravom.

Izjava o pravicah in dolžnostih državljana, kot se je glasil s strani pravnikov predlagani dokument, je vseboval norme ustavnega značaja in je imel ustavnopraven pomen. S strani države je zagotavljal posamezniku zakonitost, enakopravnost glede na spol, glede na narodnost in raso, svobodo vesti, svobodo bese-
de in tiska, pravico do dela, do oddiha in do starostne oskrbe. Kidrič je s svojo spremembo iz »državljana« v »slovensko ljudstvo«, iz posameznika v skupino, ki je sama po sebi predstavljala državo – torej je država jamčila pravice državi –, »pokvaril« namen te izjave in jo spremenil bolj v politično izjavo kot v izjavo z ustavnopravnim pomenom. Dober pravniški namen je »pokvaril« s političnim.

Na zasedanju SNOS v Črnomlju so v skladu s priporočilom zaveznikov in AVNOJa tudi v okviru slovenskega osvobodilnega gibanja vzpostavili Komisijo za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Komisija je postala organ predsedstva SNOS, za njenega predsednika pa je bil imenovan Makso Šnuderl, ki se je takoj posvetil njenemu delovanju. Lada Vavpetiča pa je SNOS izvolil za predsednika zakonodajnega odbora. Šnuderl je sicer še sodeloval pri oblikovanju vrste odlokov, ki so bili za osvobodilno gibanje in njegovo državnost pomembni, kot predsednik Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pa je prišel v »konflikt« z Mošo Pijadajem. Moša Pijade je bil eden od ožjih Titovih sodelavcev, ki je v Kočevskem rogu spomladi 1944 oblikoval vrsto zakonodajnih aktov, ki naj bi jih v zvezi z zakonodajo nove jugoslovanske države sprejelo predsedstvo AVNOJa. Med njimi je bil tudi kazenski zakon glede okupatorjevih zločinov, ki ga je Šnuderl ocenil kot nestrokovnega, medtem ko je Pijade izrazil Kidriču kritiko odloka o postavitvi zakonodajnega odbora SNOS, ki ga je sprejelo črnomeljsko zasedanje SNOS. Njegova avtorja sta bila Šnuderl in Vavpetič. Kidrič ju je takrat nato označil za »reakcionarna elementa«.³⁰⁹ Očitno je bila takšna negativna politična oznaka, ki je imela tedaj velik pomen in je bila za posameznika, na katerega se je nanašala, lahko tudi usodna, posledica Šnuderlovega nestrinjanja glede pravic in dolžnosti državljana, kot jih je prikrojil Kidrič, ko je Šnuderl pravno utemeljeno ugovarjal Kidričevi politični odločitvi.

Pravniki, v prvi vrsti odvetniki, so od pomladi 1944 v organih nove oblasti in slovenske države dobili nekatere zadolžitve. Te so bile predvsem strokovne. Od politike, ki je oblikovala novo državo, so bili strogo ločeni. V začetku marca 1944, ko je bila »Šnuderlova« komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in kolaborantov v glavnem kadrovsko oblikovana – takrat še brez Igorja Rosine,

308 Šnuderl, *Dnevnik* 2, str. 167.

309 Prav tam, str. 201.

ki se je komisiji lahko pridružil šele avgusta 1944 –, je njen predsednik zato ob odhodu iz »prestolnice« Baze 20 v Kočevskem rogu zapisal: »Rad grem od tu, ker tu ni tovarštva, niti človek ničesar ne izve, ker se vse godi za zaprtimi vrati.«³¹⁰

Pri vzpostavitvi slovenske države v obnovljeni, dejansko novi jugoslovanski državi spomladi 1944 so pravniki, ki so se pridružili osvobodilnemu gibanju, med temi so bili posebno cenjeni prav odvetniki, prispevali s strokovnim delom. Njihov prispevek pri oblikovanju državnega sistema na vseh njegovih področjih je bil pomemben in brez posebne nevarnosti, da gre za pretiravanje, je mogoče reči, da slovenska državnost, kakršna je bila oblikovana v osvobodilni vojni v letih od 1941 do 1945, brez njihovega prispevka ne bi bila takšna, kot je bila. Sicer niso bili revolucionarji, bili pa so zagotovilo, da je revolucionarnost, kakršna je bila v osvobodilnem gibanju vsekakor prisotna, dobila podobo, ki je imela značilnosti zakonitosti in ki naj bi bila v skladu s splošno veljavnimi pravicami in normami takratnih družb oziroma držav, ki so tudi zaradi ohranitve demokratičnih pravic vstopile v vojno z državami, ki so te zanikale in so prisegale na diktaturo.

Kako bi se oblikovala slovenska državnost, ki jo je v času druge svetovne vojne vzpostavilo slovensko osvobodilno gibanje, brez udeležbe pravnikov, se je vsekakor mogoče vprašati. Odgovor na to vprašanje ni enostaven, še manj pa enoznačen.

---

310 Prav tam, str. 177.

